

УДК 343.848:343.265

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.103>

ТЕОРЕТИЧНІ, ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Левченко Ю.О.,

кандидат юридичних наук, професор

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-1124-9517

Левченко Ю.О. Теоретичні, законодавчі та практичні аспекти звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У статті частково розглядаються питання звільнення від відбування покарання з випробуванням, як гуманізація законодавства і держави, визначення іспитового строку при звільненні від відбування покарання з випробуванням за ст.ст. 75,79 КК України, проаналізовано точки зору деяких науковців щодо поняття іспитового строку та факторів, які впливають на об'єктивність призначення терміну іспитового строку.

Визначено сутність звільнення від відбування покарання з випробуванням його мету, важливість покладених обов'язків на засуджених та доцільність додаткових покарань, стан теоретичного дослідження питання випробування як кримінально-правовий інститут, наявність проблем та прогалин у законодавстві при застосуванні цієї форми кримінально-правового впливу.

Опрацьовано актуальний та перспективний напрямок подальших досліджень в даному питанні, які матимуть важливе значення для теорії кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, а також покращать ефективність застосування на практиці вказаних норм КК України. Інститут широко застосовується на практиці, має місце ефективності, оскільки вдається досягнути цілі, які ставить покарання, без його реального відбування і з мінімальними наслідками як для держави, так і для засудженого. В той же час, присутні і негативні наслідки для засудженого у вигляді реального відбування призначеної міри покарання, якщо останній не виконав покладених на нього обов'язків, вчинення протягом іспитового строку кримінальні правопорушення, а також інші протиправні дії, які свідчать про його небажання стати на шлях виправлення. Загалом, дане питання є актуальним та перспективним напрямком дослідження, який має важливе значення як для теорії кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінології, так і для практики застосування.

Ключові слова: випробування, іспитовий строк, звільнення від відбування покарання з

випробуванням, покарання, кримінальна відповідальність, запобігання, винна особа.

Levchenko Yu.O. Theoretical, legislative and practical aspects of release from probation.

The article partially considers the issue of release from serving a sentence with probation, as a humanization of legislation and the state, determination of the probationary period for release from serving a sentence with probation under Art. 75.79 of the Criminal Code of Ukraine, the points of view of some scientists regarding the concept of the examination period and factors that affect the objectivity of the appointment of the examination period are analyzed.

The essence of exemption from serving a sentence with probation is determined, the importance of the duties imposed on convicts and the expediency of additional punishments, the state of theoretical research on the issue of probation as a criminal-legal institution, the presence of problems and gaps in the legislation when applying this form of criminal-legal influence.

An actual and promising direction of further research on this issue has been developed, which will be important for the theory of criminal, criminal law and criminology, and will also improve the effectiveness of the practical application of the specified norms of the Criminal Code of Ukraine. The institute is widely used in practice, it has a place of effectiveness, because it is possible to achieve the goals set by the punishment, without actually serving it and with minimal consequences for both the state and the convicted person. At the same time, there are also negative consequences for the convict in the form of actually serving the prescribed measure of punishment, if the latter did not fulfill the duties assigned to him, committed criminal offenses during the probationary period, as well as other illegal actions, which indicate his unwillingness to stand on way to fix it. In general, this issue is a relevant and promising direction of research, which is important both for the theory of criminal and criminal enforcement law, criminology, and for the practice of application.

Key words: probation, probationary term, release from serving a probation sentence, punishment, criminal liability, prevention, guilty person.

Постановка проблеми. Звільнення від відбування покарання з випробуванням на практиці застосовується досить широко, при цьому, науковці досі ведуть дискусії як до теоретичного аспекту, так і практичного. Розуміючи всю актуальність та важливість удосконалення даного інституту, а отже й важливість віднайти прогалини в нормах, розібратись у практичному застосуванні, розкрити сутність, значущість та з'ясувати необхідність проведення подальших досліджень.

Стан опрацювання проблематики. Питанням звільнення від відбування покарання з випробуванням були присвячені праці українських і зарубіжних учених: Є.О. Письменського, Т.А. Денисової, Ю.О. Фідри, Т.М. Головки, П.С. Берзіна, І.Г. Богатирьова, М.І. Гальперіна, М.А. Гельфера, О.М. Джузи, О.П. Гороха, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, А.А. Піантковського, Х.Х. Кадрі, А.О. Клевцова, О.О. Книженко, Ю.В. Бауліна, О.І. Шинальського, Г.А. Кригера, В.А. Ломако, О.М. Неживець, Т.О. Павлової, О.О. Рібака, В.О. Навроцького, В.Д. Ривмана, Е.А. Саркісової, О.О. Наумова, В.В. Скибицького, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського та ін.

Метою статті є дослідження правової природи інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням. Визначити законодавчі та практичні аспекти застосування ст. 75 КК України та подальшого вдосконалення даної норми.

Виклад основного матеріалу. Держава, реалізуючи свою політику у сфері боротьби зі злочинністю, спрямовує певний комплекс заходів, серед яких важливе місце посідає покарання, яке також є методом кримінально-правової боротьби зі злочинністю. Покарання це не тільки примусовий захід з карною функцією, а також один з засобів запобігання вчиненню нових злочинів.

На сьогоднішній день, відбувається гуманізація кримінально-правового впливу щодо застосування покарань, що відображають Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням від 14 грудня 1990 року – Токійські правила, а саме п. 2.3. передбачає, що для забезпечення більшої гнучкості відповідно до характеру та ступеня тяжкості правопорушення, особистості та біографії правопорушника, а також з інтересами захисту суспільства та, щоб уникнути невиправданого застосування тюремного ув'язнення, система кримінального правосуддя повинна передбачати широкий вибір заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, від досудових до позасудових заходів [1].

Однією з форм реалізації вказаного принципу є інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням, який широко відомий праву та застосування якого регламентовано у статтях 75-79 КК України. Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням спрямований гуманізувати норми визначені кримінальним законом, але при цьому виконує завдання з профілактики та запобігання вчинення засудженими нових злочинів. Застосування цього виду звільнення від покарання можливе, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без реального відбування покарання. З огляду на це, суперечливим аспектом є кримінально-правова природа цього виду звільнення в контексті, зокрема, можливість встановити виправність осіб, засуджених за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Ступінь тяжкості вчиненого діяння це показник суспільної небезпеки засудженої особи, у зв'язку з цим, необхідно встановити чіткі межі, щодо визначення можливості застосовувати заохочувальні заходи, такі як звільнення від відбування покарання з випробуванням до осіб, які скоїли тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Варто звернути увагу, що звільнення від відбування покарання з випробуванням це спосіб скоротити кількість засуджених, які відбуватимуть покарання у місцях позбавлення волі, що дає можливість не відривати засуджених від соціально орієнтованих інститутів та не займатись постпенітенціарною діяльністю. Оскільки, погоджуючись з думкою, яку висловив О.В. Беца, що держава, засудивши деяких своїх громадян за вчинені злочини, позбавляє колишніх засуджених після відбуття ними покарання будь-якого захисту. Суспільство здебільше відвертається від них, підштовхуючи, відповідно, до протиправних вчинків [2, с. 232]. Тому, в будь-якому випадку необхідна ресоціалізація, яка на думку В.М. Синьовим, В.І. Кривушою, як єдиний процес відновлювання та розвитку соціально корисних зв'язків і відносин, як у період відбування покарання, так і після звільнення, та подальша адаптація засудженого до самостійного життя на волі [3, с. 10].

Питання звільнення від відбування покарання з випробуванням докладно висвітлено у системі засобів кримінально - правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень, визначено обов'язки, які покладаються на засудженого, а також можливості призначення додаткових видів покарань під час звільнення з випробуванням. Хоча, законодавчо поняття «випробування» в кримінальному законодавстві не закріплено. Серед науковців не виділено єдиної думки щодо поняття, його змісту, природи і тд. Слід зазначити, що випробування в кримінально-правовому аспекті полягає у визначенні іспитового строку

та покладанні певних обов'язків на засудженого. Звільнення від відбування покарання з випробуванням не є кримінальним покаранням як таким, це різновид реалізації кримінальної відповідальності [4], де особу звільняють від реального відбування покарання за умови, що засудженим не буде порушено вимог та покладених законом обов'язків під час іспитового строку, в іншому випадку, порушення тягне за собою скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням та відбування особою реального покарання.

Одним із головних та невід'ємних елементів звільнення від відбування покарання з випробуванням є встановлення у вирокі суду іспитового строку. Визначення якого теж не міститься в чинному законодавстві. Але визначено у тлумачному словнику української мови: установлений, визначений для когось відрізок часу; відрізок часу взагалі; установлений, призначений час, момент [5]. Тоді як, А.О. Клевцова, вважає, що «це встановлений вирок суду при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням певний проміжок часу, протягом якого особа, яка звільняється від відбування покарання, повинна дотримуватися умов випробування, що породжує певні правові наслідки» [6, с. 298–299]. Слід зазначити, що законодавцем не передбачені конкретні обставини, які необхідно було б враховувати при визначенні строку випробування. Натомість, у ч. 4 ст. 75 КК України передбачено лише межі іспитового строку. Інколи, це призводить до того, що при вчиненні злочинів з різним ступенем тяжкості призначаються приблизно однакові іспитові строки. Тому, доцільно було б зауважити, що тривалість іспитового строку при застосуванні ст. 75 КК України, вираховується з огляду на об'єктивно встановлені обставини справи, тяжкості вчиненого злочину, строку призначеного покарання, з урахуванням особи винного, його поведінки, характеристики і тп. Тривалість іспитового строку має бути достатньою, щоб винний довів своє виправлення. Як зазначає В.А. Ломако: «Основний зміст значення іспитового строку полягає у тому, що засудженій особі надається час для того, щоб активною працею та участю в суспільному житті довести своє виправлення без реального відбування покарання» [7].

Іспитовий строк повинен дисциплінувати засудженого, змусити дотримуватись встановлених законів в подальшому, постійно нагадувати, що він не виправданий, а проходить випробування, від чого залежить чи буде звільнений від відбування призначеної основної міри покарання, чи доведеться нести покарання в повній мірі.

У цьому процесі важливу роль відграють також органи пробації, на які покладається завдання здійснювати нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуван-

ням, протягом іспитового строку, з якими органом пробації проводиться соціально-виховна робота за індивідуальним планом з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень. Адже для належної організації здійснення контролю за поведінкою осіб, яких за рішенням суду було звільнено від відбування покарання з випробуванням, важливою складовою є забезпечення процесу виконання кримінальних покарань. Крім того, на нашу думку, дієвий контроль саме в цій категорії, особливо необхідний з метою здійснення хоч і мінімального, але все ж карального впливу на винного протягом іспитового строку. Як зазначають, І.С. Яковець і К. Автухова, виправлення як мета конкретного покарання – це лише зміна поведінки особи, можливо, навіть і без суттєвих змін особистості, бо з позиції розуміння виправлення, визначеного у Кримінальному кодексі України, загалом неважливо, чому особа не вчиняє більше злочинів – чи то страх перед покаранням, чи це зумовлене зміною свідомості або іншими факторами [8, с. 129]. Дійсно, метою застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням, має бути не лише його правомірна поведінка під час іспитового строку, а й після його закінчення, інакше це знецінення інституту як такого. Необхідно змусити особу дотримуватись законів держави та дати зрозуміти, що за кожен вчинок наступають наслідки, за кожен злочин – покарання. Вірно зазначає Є. Письменський, що така загроза повинна змушувати особу переосмислити свою поведінку, задуматися про її моральну складову, докласти певних зусиль для недопущення вчинення нових злочинів [9, с. 98]. Вважаємо, що саме звільнення від відбування покарання з випробуванням є таким собі «бонусом» від держави, який виражається в прояві довіри до засудженої особи, з розрахунком, що винна особа стане на шлях законслухняного громадянина та доводитиме своє виправлення зразковою поведінкою і після закінчення іспитового строку.

Разом з тим, необхідно звернути увагу на одне з найбільш дискусійних питань, а саме застосування додаткових покарань в порядку, передбаченому ст. 77 КК України. Наприклад, А. Клевцов вважає застосування додаткових покарань у цьому випадку не виправданим та таким, що суперечить юридичній природі звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки в такому разі повного звільнення від покарання не настає [10, с. 13].

На нашу думку, безперечно доцільно їх призначати. Такий крок має багато позитивних сторін як для держави, так і для засуджених. Насамперед, він є дієвим засобом стимулювання засуджених не порушувати в подальшому Закон та може сприяти їх небажанню отримати більш жорстке покарання.

Якщо ж, особа вчинила злочин із використанням своєї службової чи професійної діяльності або посади, то застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю або позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу теж абсолютно виправдане, що дає зрозуміти особі всю невідворотність отриманих наслідків. Схожим чином, позитивно впливає і застосування штрафу, оскільки особу не обмежують в свободі, вона перебуває в звичних для себе умовах життєдіяльності, то досить справедливо покласти на неї обов'язок сплатити штраф і самостійно докласти зусиль по виконанню покладених на винного обов'язків. Вважаємо, що більше користі це принесе, якщо зробити цю норму обов'язковою, згідно якої, частина стягнутих коштів відраховуватиметься на користь потерпілого.

Висновок. Цей інститут широко застосовується на практиці, має місце ефективності, оскільки вдається досягнути цілі, які ставить покарання, без його реального відбування і з мінімальними наслідками як для держави, так і для засудженого. В той же час, присутні і негативні наслідки для засудженого у вигляді реального відбування призначеної міри покарання, якщо останній не виконав покладених на нього обов'язків, вчинення протягом іспитового строку кримінальні правопорушення, а також інші протиправні дії, які свідчать про його небажання стати на шлях виправлення. Загалом, дане питання є актуальним та перспективним напрямком дослідження, який має важливе значення як для теорії кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінології, так і для практики застосування.

На нашу думку, не врегульованим залишається питання застосування звільнення від відбування покарання за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Наявні випадки встановленої чіткої заборони щодо застосування заохочувальних заходів до осіб, засуджених за кримінальні проступки, разом з тим, виносяться рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням без урахування ступеня тяжкості, немотивовані належним чином, за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У кожному конкретному випадку суд має переконати суспільство у тому, що ухвалені рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням узгоджується із принципом гуманізму і дійсно виправлення засудженого є можливим без відбування покарання.

В будь-якому випадку, покращення ефективності інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням пов'язане як з удосконаленням законодавства, так і можливістю реалізувати на практиці всі нововведення. А також, потрібно пам'ятати, що лише кримінальна відпо-

відальність не може бути чарівною пігулкою для вирішення усіх соціальних проблем, пов'язаних зі злочинністю, тут необхідний лише комплексний підхід на рівні держави в цілому, а також на рівні громадян, які мають бути свідомими та пам'ятати, що саме від них залежить суспільний добробут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14 груд. 1990 р. *Верховна Рада України*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu90344?an=ul-2&ed=1990_12_14.
2. Палійчук О.В. Механізми соціальної адаптації осіб, звільнених від покарання на підставі акта про амністію та помилування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 1 (37). С. 232–239.
3. Синьов В.М., Кривуша В.І. Пенітенціарна педагогіка в запитаннях та відповідях. Київ, 2000. 119 с.
4. Клевцов А.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; Днепр. держ. ун-ту внутр. справ. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. В.Г. Бусел та ін. К.; Ірпінь, 2004. 10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К., 1998. Т. 2 : Д-Й. 1990.
6. Клевцов А.О. Проблемні питання іспитового строку при звільненні особи від відбування покарання. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2005. № 1 (20). Дніпропетровськ, 2004. С. 297–303.
7. Применение условного осуждения. Ломако В.А.: Вища шк. Харків, 1976. 126 с.
8. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. 768 с.
9. Письменський Є.О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. 386 с.
10. Клевцов А.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; Дніпр. держ. унів. внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. 20 с.